

ВИКЛАДАННЯ ЛІТЕРАТУРИ ЯК МИСТЕЦТВА СЛОВА: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЗИЦІЇ Н. Й. ВОЛОШИНОЇ І СЬОГОДЕННЯ

У статті висвітлено результати констатувального експерименту, який проводився в 2015 році в школах України з метою виявлення ставлення учнів до вивчення національної літератури як мистецтва слова зокрема, труднощів, викликаних цим процесом, з'ясування причин їх виникнення.

Здійснено огляд важливих науково-методичних положень відомих українських учених для вироблення концепції літературної освіти старшокласників у часи її реформування. Науково-теоретичними засадами творення нової концепції літературної освіти мають стати основні ідеї учених-філософів, психологів, педагогів, учених-методистів про естетичну природу художньої літератури. Особлива увага звертається на праці учених Волошиної Н. Й., Лісовського А. М., Степанишина Б. І. про необхідність вивчення літератури саме як мистецтва слова; про проблему співтворчості як мети художнього сприймання; про шляхи інноваційних методик навчання художньої літератури в школі, які не відривали б роботу над художнім твором від його естетичної природи.

В основні частині йдеться про необхідність у процесі навчання забезпечити розуміння учнями літератури як мистецтва слова і як складової духовної культури людства. З'ясовується специфіка художньої літератури, яка виявляється в її естетичній природі, в образності. Виявлення цієї головної відмінності художньої літератури розвиває вміння сприймати літературний твір як явище мистецтва слова. Тільки емоційно-естетична природа літератури має збагачувальний вплив на читача. Ось чому вчені вважають закономірним розвиток літературно-естетичного сприйняття як необхідної умови для морального збагачення людини. Розуміння учнями естетичної природи літератури веде до співтворчості, яка виявляється у діалозі між автором і читачем, у варіативності прочитання літературного твору, в усвідомленні законів умовного вимислу, елементів гри у мистецтві слова; у здатності перевтілюватися. Співтворчість відбувається у процесі індивідуальної інтерпретації художнього твору як реалізація творчого потенціалу читача.

Ключові слова: *Волошина Н.Й., навчальний предмет, українська література, мистецтво слова, естетична природа літератури, образність, співтворчість, мета художнього сприймання, масова література.*

Постановка проблеми. Освіта – це один з основних важелів цивілізаційного поступу та економічного розвитку. Саме розуміння того, що освіта має "продукувати індивідів, здатних забезпечити прискорене економічне зростання і культурний розвиток країни, свідомих, суспільно активних громадян, конкурентоспроможних на європейському і світових ринках праці", вкотре спонукає уряд до системної реформи освіти, її структурування у відповідності до потреб сучасної економіки та інтеграції України в європейський економічний та культурний простір [4].

Предмет "Українська література" в загальноосвітній школі в такі часи набуває особливого значення, як наголошується в навчальній програмі, адже він *засобами мистецтва слова* допомагає формувати, збагачувати внутрішній світ дитини, позитивно впливати на формування її самосвідомості, спрямовувати морально-етичний потенціал, розвивати інтелектуальні, творчі, здібності, естетичні смаки.

На перше місце виведено специфіку художньої літератури як мистецтва, одним із основних його видів, що становить специфічну, художньо-образну форму відображення об'єктивної дійсності, практично-духовного освоєння світу. Специфіка художньої літератури – в її естетичній природі, що давало змогу ще Г. Гегелю визначити головне завдання літератури – *"сприяти усвідомленню сил духовного життя і взагалі всього того, що буває в людських пристрастях і почуттях чи спокійно проходить перед спостережливим зором, – всеосяжного царства людських вчинків, діянь, доль, уявлень, усієї суєти цього світу <...>"* [10, с. 37].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема естетичної природи художньої літератури як багатоаспектна була у колі наукових досліджень учених-філософів, психологів, педагогів, учених-методистів зокрема (О. Бандура, Т. і Ф. Бугайки, П. Волинський, Н. Волошина, О. Дорошкевич, С. Жила, А. Лісовський, О. Мазуркевич, В. Неділько, О. Никифорова, Є. Пасічник, Б. Степанишин, К. Сторчак, В. Щербина), чії праці стали теоретичною і практичною основою виховання особистості на естетико-культурологічних засадах.

Так, найважливішими напрямками наукових досліджень Н. Й. Волошиної були проблеми вивчення літератури як мистецтва слова, естетичне виховання учнів засобами цього мистецтва, який вона завжди розглядала як важливий елемент культури. Як учитель-методист, науковець-методист, учений, Н. Й. Волошина добре розуміла, що найголовнішим у навчальному процесі є читання й аналіз творів,

засвоєння кола понять, необхідних для розуміння літератури як мистецького явища. А в доборі творів для вивчення користувалася головним критерієм – їх художньою цінністю.

Особливо важливими для вироблення концептуальних положень викладання літератури як мистецтва слова сьогодні є дослідження Жили С. О. про художній твір як культурний універсам [13]; Лісовського А. М. про здатності художнього тексту бути носієм скритого смислу, що виступає як його підтекст, відкриття якого потребує творчих зусиль читача [5]; Бондаренка Ю. І. про виокремлення художньо-естетичних центрів у процесі формування літературного канону для програмотворення [3]; Неживої Л. Л. про естетичні орієнтири сприйняття літератури як проблеми компетентнісного підходу в шкільній літературній освіті [13]; Овдійчук Л. М. про вивчення життєпису письменника через естетичний аспект, що дає змогу здійснювати вплив на естетичні почуття та уподобання школярів [13].

Хоча актуальність проблеми визначається програмовими документами, дослідники відзначають нині й певну "втрату відчуття гостроти проблеми вивчення літератури саме як одного з видів мистецтв – мистецтва слова, привнесення в методи і прийоми її вивчення видів і форм роботи, які не відповідають мистецькій природі, ведуть до послаблення її духовного впливу і виконання нею тієї ролі, в ім'я якої вона введена в навчальний план школи [5, с. 23]".

Отже, **метою статті** є з'ясування важливих положень науково-методичних праць відомих українських учених для вироблення концепції літературної освіти старшокласників у часи її реформування.

Виклад основного матеріалу. Як задекларовано в Державному стандарті базової і повної середньої освіти, *метою* вивчення української літератури є введення учнів у світ прекрасного, прилучення до національного і світового мистецтва слова у його взаємозв'язках з мовою, історією, іншими видами художньої творчості; виховання потреби в читанні, зміцненні інтересу до художнього слова, вироблення високих естетичних смаків, здатності і вміння творчо сприймати прочитане; формування комунікативної і літературної компетентностей, що базуються на знаннях, уміннях пізнавального і творчого типу, соціальних навичках, світоглядних переконаннях; формування правильного, глибокого розуміння загальнолюдських цінностей і виховання громадянина з почуттям високої відповідальності за доручену справу, виховання патріота рідного краю – розвиток громадянської компетентності як результату всієї освіти, як шляху інтегрування у соціокультурний контекст світу [12].

Науково-методичне забезпечення навчання української літератури учнів старшої школи (академічний рівень) на засадах компетентнісного, особистісно зорієнтованого і діяльнісного підходів сприятиме підвищенню ефективності літературної освіти старшокласників, *якщо процес навчання української літератури відповідатиме специфіці художньої літератури як мистецтва слова й унікальності української літератури як навчального предмета.* Це одна з найважливіших концептуальних позицій викладання української літератури, яку обґрунтовувала й відстоювала **Н. Й. ВОЛОШИНА.** Це одна з перших умов загальної гіпотези нашого дослідження, яка спонукала до опрацювання психолого-педагогічних, філософських та методичних джерел із зазначеної проблеми.

Переконані, що й сьогодні методика викладання літератури в школі має спиратися на теоретичні надбання тих наук, які вивчають літературу як мистецтво слова: основні положення філософської науки, естетики, психології, літературознавства про естетичну природу художньої літератури як форму індивідуальної самореалізації особистості у певних культурно-історичних обставинах; висновки психологів та філософів про природну потребу людини спілкуватися з мистецтвом слова, сприймати його сугестивний та естетичний заряд; художнє сприйняття як основу вивчення літератури (проникнення в суть і специфіку художнього образу; пізнання, моральне вдосконалення, прагнення естетичної насолоди – як психологічні установки на сприймання літератури; загальна культура людини, естетичний досвід, мотиви сприймання художнього твору, навички спілкування мовою мистецтва – як чинники художнього сприймання).

Не можна не погодитися з думками багатьох учених-методистів (зокрема Н. Й. Волошиної, Ю. І. Бондаренка, С. О. Жили, А. М. Лісовського, Г. Л. Токмань та ін.) про те, що на проблему вивчення літератури як мистецтва слова звертається увага і в багатьох дискусіях з методики літератури, на практиці ж ця особливість предмета часто не враховується: "про твір, про письменника говорити легше і простіше, користуючись готовими штампами теоретичних викладок, ніж розвивати здатність учнів розуміти мову образів і деталей, підтекст ситуації, опису, розповіді, самостійно визначати внутрішній смисл подій [5, с. 9]". Цю тезу підтверджують і результати *констатувального експерименту*, який проводився в 2015 році з метою виявлення ставлення учнів до вивчення української літератури, труднощів, викликаних цим процесом, з'ясування причин їх виникнення; ефективності способів навчання цього предмета з погляду старшокласників; якості науково-методичного забезпечення.

Аналіз нормативних документів, що визначають основні завдання щодо вивчення національної літератури в школах України, спонукали ввести до анкет запитання, які б виявили розуміння учнями 10-11 класів проблеми вивчення української літератури як мистецтва слова. Зміст запитань сформульовано на основі теоретичних положень праць учених-методистів Н. Й. Волошиної, А. М. Лісовського, В. Ключека, А. Л. Ситченка, Б. І. Степанишина.

Так, старшокласники зокрема відповідали на питання:

- *Які з вивчених творів українських письменників Ви сприймаєте як твори мистецтва слова і чому?*
- *Під впливом яких творів українських письменників розвивалася Ваша уява і збагачувалися Ваші почуття, естетичні смаки?*
- *Що ви ставите на перше місце в процесі вивчення художнього твору: (вказати послідовність цифрами напроти кожного пункту)*
- *інтерес до художнього твору,*

- інтерес до автора,
- сюжет художнього твору,
- художньо-виражальні засоби,
- розкриття духовного смислу, що несуть образи письменника і їх долі,
- інтерес до епохи, в яку жив і творив письменник,
- авторська позиція, виражена в творі,
- розкриття метафоричного характеру образного світу художнього твору (підтекст художнього твору),
- намагання зрозуміти і дати оцінку зображенням подій, характерам героїв,
- осмислення твору в контексті світової літератури, художньої культури?

У поданих пунктах є такі, що дають змогу виявити, в залежності від того, на яке місце учні винесуть художньо-виражальні засоби, розкриття метафоричного характеру образного світу художнього твору (підтекст художнього твору), чи вивчалася на уроках література як мистецтво слова.

Проведене анкетування серед учнів старших класів дало змогу визначити, які з вивчених творів українських письменників вони сприймають як твори мистецтва слова. Так, 36,3% учнів 10-11 класів твори Т. Шевченка сприймають як твори мистецтва слова; 27,9% – твори Лесі Українки; 17,9% – "Кайдашеву сім'ю" І. Нечуя-Левицького; 9,5% – твори І. Франка ("Сойчине крило", "Мойсей", "Украдене щастя", на жаль, без коментарів і пояснень); 9,5% – твори О. Кобилянської ("Земля", "У неділю рано зілля копала"); 6,1% – новели В. Стефаника ("Його твори захоплюють, інтригують та лякають, втім відірватися від них неможливо"); 6,1% – "Чорну раду" П. Куліша ("Після прочитання творів мій світогляд змінився"); 3,9% – "Хіба ревуть воли..." Панаса Мирного.

На нашу думку, учнівські відповіді варто використати укладачам програм із навчального предмета для старших класів під час її змістового наповнення.

Серед пояснень і коментарів, чому названі твори учні вважають творами мистецтва слова, більшість стосувалася аналізу порушених у творах проблем, наприклад (цитуюмо без виправлень): "<...> завдяки цим творах ми можемо дізнатися про тогочасні проблеми, які хвилювали народ і автора, про події, які відбувалися тоді", "ці твори знає вся Україна, вони цікаві і викликають багато різних емоцій"; "Для мене справжніми творами мистецтва є твори, в яких оспівується вірність своєму народові, залізна воля, рішучість; твори, які можуть виховувати з людини справжнього патріота своєї держави" ...

"Вірші Лесі Українки написані дуже гарно і просто, сенс дуже глибокий, художні засоби додають певного шарму", "...стиль написання"; "Вона, Ольга Кобилянська, неперевершений майстер психологічної прози"; "У творі чудово показано, як велике місто змінює людей", "Григорій Сковорода вміє влучно підібрати слова, його твори були сповнені глибоким змістом", "Автор описує усе з життєвим реалізмом, але видно художність, мальовничість. "Хіба ревуть воли, як ясла повні" – написано з реалізмом життя"; "Співпереживаємо емоційному стану героя, коли читаємо "Тіні забутих предків", "Лісову пісню"; "Кожен твір, який ми вивчаємо, є твором мистецтва слова, тому що кожен письменник має унікально цікавий стиль написання".

Як бачимо, відповідей (виділили курсивом), які хоч трохи виявляють розуміння проблеми, було дуже мало. Це змусило нас, на жаль, зробити невтішні висновки, оскільки важливим показником літературного розвитку учня, на думку вчених-методистів, є його здатність у розповіді, описі бачити прихований роздум, позицію автора, а значить сприймати і розуміти твір у його художньо-естетичній цілісності.

Стосувалося означеної проблеми й питання анкети: *Під впливом яких творів українських письменників розвивалася Ваша уява і збагачувалися Ваші почуття, естетичні смаки?*

Найбільше голосів учні віддали таким творах українських письменників: "Intermezzo", "Тіні забутих предків" **Михайла Коцюбинського** – 46,9%; "Лісова пісня", "Боярина", "Contra spem spero", "Давня казка", поезія **Лесі Українки** – 31,3%; "Кобзар", "Наймичка", "Причинна", "Кавказ", "Катерина", "Мені однаково", "Гайдамаки", "Сон", поезія **Тараса Шевченка** – 26,8%; "Сойчине крило", "Украдене щастя", "Захар Беркут", "Перехресні стежки", "Каменяри", "Мойсей", "Зів'яле листя", поезія **Івана Франка** – 16,8%; "Земля", "Людина", "У неділю рано зілля копала" **Ольги Кобилянської** – 12,3%; "Єрмія Вишневецький", "Кайдашева сім'я" **Івана Нечуя-Левицького** – 9,5%.

Визначаючи характеристики, за якими може зацікавити той чи той твір у процесі вивчення художньої літератури, на перших 5 місць 75,9% учнів ставили *інтерес до художнього твору* взагалі; 75,4% респондентів – *сюжет художнього твору*; 57,5% – *інтерес до автора*; 43% – *авторську позицію, виражену у творі*; 25,7% учнів – *художньо-виражальні засоби* і 17,9% учнів – *розкриття метафоричного характеру образного світу художнього твору (підтекст художнього твору)*.

На жаль, художньо-виражальні засоби та розкриття метафоричного характеру образного художнього світу (підтекст художнього твору) старшокласники виносили на останні позиції в процесі вивчення художнього твору. Хоча з кінця 80-х у програмах з української літератури для шкіл з українською і російською мовами викладання декларується принцип "вивчення літератури як мистецтва слова". Учені наголошують, що саме мова цього мистецтва є мова художніх образів, мистецтво слова є мисленням в образах. "А отже, розуміти літературу як один із видів мистецтва, значить розуміти мову її образів[6, с.19]". І нині вивчення літератури в школі спрямоване на розв'язання одного з важливих завдань – забезпечити розуміння учнями літератури як мистецтва слова і як складової духовної культури людства. Таємниця духовно-збагачувального впливу художнього твору на читача зумовлена тим, що за зовнішньою легкістю розуміння образів літератури – складний процес виникнення почуттів: любові і ненависті, схвалення і осуду; здатності читача проникати в духовний світ героїв, "у проблеми, які

спонукають автора взятися за перо"; проживаючи непомітно для себе життя героїв улюблених творів, читач "набирається досвіду пізнання людини, світу і себе в ньому [6, с. 20]".

Естетична природа художнього твору полягає у його красі, яку легше відчутти, ніж з'ясувати її суть, основу. І. П. Безпечний зауважує, що краса визначається нашим духовним станом, який виникає у процесі сприймання явищ прекрасного. А завдання письменника, які б "речі, явища, ідеї не взяв поет чи артист" (за І. Франком), так використати і представити їх, щоб викликати з їх допомогою враження в душі читача. І щоб мистецтво було важливою справою, воно має впливати на реальний світ – у цьому визнання його справжньої краси [1, с. 19]". Естетична оцінка життя органічно входить у специфічність художнього образу, що, разом з життєвою конкретністю, відображає кожне явище в його відношенні до людини.

Розуміння старшокласниками образності як головної відмінності художньої літератури має стати виявом розвитку уміння сприймати літературний твір як явище мистецтва слова. Тільки емоційно-естетична природа літератури має збагачувальний вплив на читача. Ось чому вчені вважають закономірним розвиток літературно-естетичного сприйняття як необхідної умови для морального збагачення людини. "Якщо ж література у сприйманні учнів втрачає свої художньо-естетичні якості, вона не може виконувати і свою духовно-збагачувальну роль [6, с. 41]". Щоб викладання літератури як мистецтва слова не втрачало своєї духовно-збагачувальної ролі, діяльність суб'єктів має бути спрямована на такий характер навчального процесу з літератури, який виключав би відрив роботи над художнім твором від його естетичної природи.

Саме тому фахівці актуалізують нині проблему співтворчості як мети художнього сприймання. Вона визначається поняттям *художня рецепція*. Враховуючи естетичну природу літератури, вчені-методисти, науковці виділяють такі риси співтворчості, як діалог між автором і читачем, варіативність прочитання літературного твору, усвідомлення законів умовного вимислу, елементів гри у мистецтві слова; здатність перевтілюватися. Співтворчість визначається ними як індивідуальна інтерпретація художнього твору, як реалізація творчого потенціалу читача, що визначає сьогодні і шляхи інноваційних методик навчання художньої літератури в школі [2, с. 8].

Нам найбільше імпонують науково-методичні праці про зорієнтованість на естетичні основи викладання літератури Н. Й. Волошиної, С. О. Жили, А. М. Лісовського, Б. І. Степанишина, Н. М. Білоус, Л. М. Овдійчук. Їхне бачення механізмів сприйняття художнього твору учнем-читачем розглядається як таке, що співзвучне сучасним науковим підходам, які ґрунтуються на *особливостях читацької діяльності як виду естетичної рецепції*. Компетентність визначається як набута у процесі навчання інтегрована здатність учня, що містить не лише знання й уміння, а й позитивну настанову, тобто готовність діяти. *Найважливішими читацькими умінями*, які потрібно сформувати в учня-читача в процесі літературної освіти, методисти вважали такі: уміння мислити художніми образами, розуміти метафоричну мову літературного твору, відчувати асоціативне багатство слова, сприймати умовність художньої форми, поетичний домисел, проникати в підтекст. Наголос робиться на баченні ученими своєрідності художнього сприймання, проблеми його реалізації у діалогічній взаємодії свідомості реципієнта й об'єктивних якостей художнього тексту.

Б. І. Степанишин, зокрема, приділяв велику увагу *єдності читання, сприймання й аналізу*, бо "турбота про уникнення розриву між цими трьома аспектами має бути постійною, оскільки розрив першої ланки з другою чи другої – з третьою згубно позначиться на естетичному вихованні, не кажучи вже про літературну освіту". Шукаючи шляхи правильного сприймання учнем художнього слова, що веде до формування сучасного читача, учений радив долати *"наївний реалістичний підхід, мислити образами, розуміти метафоричну мову літературного твору, функціональне значення художніх засобів, відчувати асоціативне багатство слова, сприймати умовність художньої форми, поетичний домисел"* [12, с. 151].

Отже, щоб художній твір не став "примітивним замінником, сурогатом, протезом літератури" (А. Лісовський), осягнення предмета має виходити з мистецької природи літератури.

На нашу думку, важливими в цьому процесі стають вступні уроки, на яких розглядаються питання: "Образне слово – першоелемент літератури. <...> Художня література як мистецтво слова. Види мистецтва" (5 клас); "Художній твір як явище мистецтва. <...> Функції мистецтва" (7 клас); "<...> Багатозначність художнього образу. Різновиди образів (образ-персонаж, образ-символ, словесні, зорові, слухові образи та ін.) <...>" (8 клас); "<...> Художній твір – нова естетична дійсність, що "вбирає" свій час і є носієм загальнолюдських цінностей. <...>" (9 клас) [9, с. 106, 124, 132, 141]. Порушені проблеми мають поступово доводити, що мислення образами досить природне явище для людини, мислення образами для людини є основним, біологічним, видом розумової діяльності, що "література й на сьогодні залишається "королевою мистецтв" із широким спектром функцій, напрямів, пріоритетів як національна ідентифікація, патріотизм, мовленнєвий розвиток, риторична компетенція школяра, естетично-культурне виховання, розвиток образного мислення".

Література як мистецьке явище є й потужним джерелом духовності, людинотворення і людинознавства. Духовну сутність людини, її глибинні сутності естетичного і морального ставлення до життя розкриває образна мова – метафора як основа художньо-естетичного бачення людиною світу і себе в ньому, ціннісного ставлення до явищ життя – в ньому вона відкрила добро і зло, правду й кривду, прекрасне і потворне, величне і смішне, що в образах літератури кожного народу має свої національні особливості, зумовлені своєрідністю національної історії, побуту, звичаїв.

Особливо актуальними нині є думки науковців, учених (Т. Бабійчук, Т. і Ф. Бугайків, Н. Волошиної, С. Жили, Н. Диги, В. Іванишина, П. Іванишина, Є. Пасічника, Г. Токмань, В. Шуляра та ін.) про те, що весь курс літератури повинен бути пройнятий національною ідеєю, необхідністю

зосереджувати особливу увагу на вихованні цінностей національного характеру, патріотичних почуттів. Школа повинна прищеплювати учням стійкий інтерес до історії народу, його традицій, ідеалів, моральних норм. Література покликана сприяти відродженню національних традицій, які нагромаджувалися віками, усвідомленню українського народного характеру, його менталітету. Повноцінне пізнання літературного твору поза національним контекстом неможливе, бо "у центрі літературного твору стоїть людина, але людина як національна істота" (за В. Іванишиним, П. Іванишиним). Учені доводять, що процес національного ототожнення відбувається і під час спілкування читача з літературним твором, коли проходить "підсвідомо-свідомий процес ототожнення індивідом себе з текстуальними суб'єктами та об'єктами як зразками, в результаті якого формується національна ідентичність цього індивіда". До текстуальних суб'єктів та об'єктів науковці відносять образи людей як втілення певних національно-психічних констант (національного менталітету), моральні принципи, національні цінності, мистецькі твори, фольклорну систему, міфологічні символи, місця рідної землі, характер родинних зв'язків, традицій народу, усі структурні елементи загальнонаціональної мови.

Українська ментальність, як відомо, виявляється в особливостях сприйняття навколишнього світу, у спілкуванні з природою та іншими людьми, що у свою чергу породжує певні риси характеру та поведінки. Мислення українського народу, шанобливе ставлення до землі, рідної природи, що породило надзвичайну працездатність і працелюбність українців, які й черпають життєві сили від постійного зв'язку з рідною землею; емоційно-поетичне сприйняття навколишньої дійсності знайшли своє яскраве відображення в народнопоетичній творчості, з якою національна література зберігає тісний зв'язок. Отже, особливості національного світосприймання розкриваються перед учнями у процесі вивчення рідної літератури.

Приємно відзначити, що твори українських письменників стали "орієнтирами духовного життя" для більшості (82,7%) старшокласників, які брали участь у констатувальному експерименті, а національна література – основою їхнього духовного розвитку.

Реалізуючи одне з основних завдань вивчення літератури в школі утвердженням естетичної функції мистецтва слова, увиразнюємо високу національну ідею, формуємо національну самосвідомість, почуття сучасного патріота України, який спроможний гідно представляти себе і свій народ у світовій цивілізації.

Вивчення та аналіз науково-методичних джерел відомих українських учених-фахівців дали змогу визначити одне з концептуальних положень про те, що зміст літературної освіти в старшій школі має визначатися літературними явищами і фактами, художніми творами, у процесі розкриття їх ідейно-естетичної своєрідності та значущості в історії української і світової культури, встановлення зв'язків між різними національними літературами, літературою і фольклором, літературою і міфологією, літературою і філософією, літературою та іншими видами мистецтва. Зміст літературної освіти має передбачати обсяг загальних теоретичних понять, необхідних для розуміння літератури як мистецтва слова, формування вмінь аналізувати та інтерпретувати художні твори в різних аспектах з урахуванням вікових особливостей учнів. Як відомо, у шкільному курсі літературної освіти учнями 10-11 класів вивчаються найкращі твори письменників-класиків XIX-XX століть, художня вартість яких перевірена часом. Більшість творів сучасних письменників (поч. XXI ст.) вивчатиметься на уроках позакласного читання, факультативних курсах, курсах за вибором. Якщо запровадиться 12-річна освіта, систематичний курс сучасної української літератури становитиме зміст предмета в 12 класі. Це важливо, оскільки не можна ігнорувати, зауважує Токмань Г. Л., "такий психологічний чинник звернення молоді до книги, як прагнення довірливо поговорити із тим, хто тебе розуміє, бо такий самий, як ти, він є десь поруч, існує в тих самих обставинах, розв'язує подібні до твоїх проблеми" [14].

Враховуючи важливі думки вченого-літературознавця, методиста Г. Л. Токмань, варто наголосити і на змісті радіодискусій щодо масової літератури, яка має стати складовою сучасної літературної освіти як така, що відіграє важливу роль у сучасному літературному процесі в Україні і світі та користується широкою популярністю серед молоді, яка читає. А ще тому, що сьогодні неможливо, на думку літературознавців, чітко відмежувати масову та елітарну літератури, адже дедалі продуктивнішим стає взаємопроникнення стилів, поліфонія жанрових різновидів, тож у багатьох сучасних творах наявні ознаки як масового, так і високого мистецтва. Про це, зокрема, свідчать і результати щорічних конкурсів "Коронація слова", що відкривають молодих талановитих письменників. А міжнародна комісія конкурсу визначає кращих у номінації "Золоті письменники України". Цього року серед них – Т. Литовченко, Дора Корній – письменники-фантасти. До слова, їхні твори введені до програм факультативних курсів "Українська фантастична проза" (10-11 кл.) [8], "Сучасне українське фентезі" (8-9 кл.) [7]. З досвіду роботи можемо сказати, що внесені до програм твори учні читають з цікавістю, охочих відвідувати ці факультативні заняття з кожним роком зростає.

Отже, вивчення та аналіз науково-методичних праць відомих українських учених для вироблення концепції літературної освіти старшокласників у часи її реформування сприяли визначенню важливого положення, що Українська література в старшій школі вивчається як складова духовної культури людства і як один із видів мистецтва, який становить специфічну, художньо-образну форму відображення дійсності, духовно-практичного освоєння світу. Таємниця духовно-збагачувального впливу художнього твору на читача зумовлена складним процесом виникнення почуттів; здатності читача проникати в духовний світ героїв, у проблеми, що їх порушує автор; проживаючи непомітно для себе життя героїв улюблених творів, читач набирається досвіду пізнання людини, світу і себе в ньому.

З'ясування основних теоретичних засад щодо вивчення в школі літератури як мистецтва слова водночас порушує і проблему викладання літератури як мистецького явища. Це спонукає в подальшій роботі узагальнити і систематизувати найефективніші методи і форми, на їх основі вибудувати систему викладання літератури як мистецтва слова, щоб вона не втрачала своєї духовно-збагачувальної ролі, щоб робота над художнім твором не відривала б від його естетичної природи.

Використані джерела

1. Безпечний І. П. Теорія літератури / Іван Безпечний. – К. : Смолоскип, 2009. – 388 с.
2. Білоус Н. М. Підготовка студентів вузу до викладання літератури як мистецтва слова : автореферат дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук / Білоус Ніна Миколаївна. – К., 1998. – 16 с.
3. Бондаренко Ю. І Літературний канон і проблема програмо творення / Бондаренко Ю. І. // Наукові записки. Серія "Психолого-педагогічні науки" (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / [за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко]. – Ніжин : Видавництво НДУ імені Миколи Гоголя, 2011. – №5. – 210 с.
4. Концепція розвитку освіти України на період 2015 – 2025 років. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rayvo-sl.at.ua/news/do_obgovorennja_koncepcija_rozvitku_osviti_ukrajini_na_period_2015_2025_rokiv/2014-11-04-223
5. Лісовський А. М. Етюди з методики викладання літератури : Навч. посібник / А. М. Лісовський. – К. : Ленвіт, 2013. – 105 с.
6. Лісовський А. М. Морфологія художнього твору і вивчення літератури в школі / А.М. Лісовський. – Житомир : Полісся, 2004. – 132 с. [Науково-практичне видання].
7. Логвіненко Н. М. Сучасне українське фентезі. Навчальна програма курсу за вибором. 8-9 класи / Н. М. Логвіненко. – Українська література в загальноосвітній школі. – 2014. – №2. – С. 35-39.
8. Логвіненко Н. М. Українська фантастична проза. Програма факультативного курсу. 10-11 класи // Програми курсів за вибором і факультативів з української літератури. 8-11 класи / За заг. ред. К. В. Таранік-Ткачук. – К. : Грамота, 2011. – 312 с. – С.76-95.
9. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів: Українська мова, Українська література. 5-9 класи. – К. : Видавничий дім "Освіта", 2013. – 160 с.
10. Наукові основи методики літератури. Навчально-методичний посібник / За редакцією доктора педагогічних наук, професора, члена-кореспондента НАПН України Н.Й. Волошиної. – К. : Ленвіт, 2002. – 344 с.
11. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. Постанова КМУ №1392 від 23.11.11 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/28030/
12. Степанишин Б. І. Стратегія і тактика в літературній освіті учнів: роздуми старого словесника, або Від "альфи" до "омеги" у викладанні рідного письменства в школі: Навчальний посібник / Борис Степанишин. – К. : Веселка, Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2003. – 191 с.
13. Теорія і методика навчання української літератури: актуальні проблеми. Збірник наукових праць / Наук. редактор і упорядник Логвіненко Н. М. – К. : Педагогічна думка, 2015. – 380 с.
14. Токмань Г. Л. Методика викладання української літератури в старшій школі: екзистенційно-діалогічна концепція / Токмань Ганна Леонідівна. – К. : Міленіум, 2002. – 320 с. – [Монографія].

Logvinenko N.

TEACHING OF LITERATURE AS ART OF WORD: CONCEPTUAL POSITION OF N.Y. VOLOSHINA AND NOWADAYS

The article contains results of the experiment, which was conducted in 2015 in Ukrainian schools to identify students attitude to the study of national literature as an art of speech in particular, the difficulties caused by this process, clarify the reasons for their occurrence.

It made an overview of important scientific and methodical positions known Ukrainian scientists to develop the concept of literary education of high school students at the time of its reform. The scientific and theoretical principles of creating a new concept of literary education should be the main ideas of philosophers, psychologists, teachers, researchers, trainers about aesthetic nature of literature. Particular attention was drawn to the work of scientists Voloshyna N.Y., Lisowski A.M., Stepanishina B. I. about the need for the study of literature as the art of word; the problem of co-creation as an objective of art perception. About the ways innovative methods of teaching literature in schools whatever not tearing artwork on its aesthetic nature. The main part of the need to ensure understanding by students of literature as the art of word and as a component of spiritual culture of mankind in the learning process. It turns out the specifics of fiction, which appears in its aesthetic nature, imagery. Identification of the main differences of fiction develop the ability to perceive the literary work of art as a phenomenon of speech. Only emotional and aesthetic nature of literature is concentrating effect on the reader. That is why scientists believe the natural development of literary and aesthetic perception as a necessary condition for human moral enrichment. When students understand the aesthetic nature of literature that leads to co-creation, which appears in the dialogue between author and reader and variability in reading literary works, in comprehension of the laws of conventional fiction and elements of the game in the art of speech; the ability to transform. Co-creation takes place in the individual interpretation of a work of art as the realization of reader creative potential.

Key words: N.Y. Voloshina, a subject, Ukrainian literature, art of word, aesthetic nature of literature, imagery, co-creation, the purpose of artistic perception, mass literature.

Стаття надійшла до редакції 28.05.2016 р.